

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

גיליון ל"ח
תשע"ג
חספו 458

קדיש דרבנן

החכמים נפתחת במילים 'על ישראל' ורק אחר כך 'ועל רבני' - לא ניתן לברך את החכמים ללא שנברך את כל עם ישראל תחילה. במשמעות זו החכמים מהווים את עמוד השדרה של העם ומשמרי המסורת שלו. ולפיכך ניתן לומר ששלומם וטובתם של כל עם ישראל נובעים מהופעת התורה והשפעתה⁷ ועל כן הברכה להצלחתם היא כה חשובה.

הערת נוסח חשובה ומעניינת היא הגרסה המיוחדת לקדיש זה כפי שמובאת בסידור 'עולת ראייה'⁸, בה מוספת המילה 'קדישא'⁹ כשהקדיש נאמר בארץ ישראל, גם על הארץ - 'באתרא קדישא דתינן', והחידוש הוא שעוד לפני כן - גם על התורה יש להוסיף ולומר - 'אורייתא קדישא'. והטעם העמוק לכך מובא בשם הראייה קוק זצ"ל - שלחם תמיד על כבודה של ארץ ישראל, שכשזוכרים תואר קדושה על הארץ - צריך להזכיר תואר של קדושה גם על התורה, זהו כבודה של תורה, ואולי מדויק יותר - זהו כבודה של תורת ארץ ישראל ולומדיה¹⁰. המקור לכך הם דבריו של הראייה בפרק המיוחד לתורת ארץ ישראל בו הוא מבאר את השפעת הארץ על תלמידי החכמים שבה ועל תורתם¹¹ "...התרוממות הנשמה אצל תלמידי-חכמים לסקירת הכללים של כללי התורה, ושרשי האמונה והעבודה, שהם מתבארים על פי עסק קבוע ומוסכם בפנימיותה של תורה בכלל, מוכנת היא לבא בארץ-ישראל דוקא...". ועל כן ודאי שאם מוזכרת קדושת הארץ ומעלתה הייחודית יש לציין את השפעתה על לומדי התורה שבה ועל תורתם.

וכך בקדיש זה אנו מקבלים מבט רוחני שלם ומקיף - התקדש בו שם הבורא, התקדשה התורה והתברכו ישראל וחכמייהם - שאחד הם¹² בארץ ישראל המאחדתם¹³.

הרב מנחם קלכהיים

מרצה לייעוץ חינוכי בהשלמות לתואר שני

רבות נכתב על הקדיש ומקורו¹, וכן על ניסוחו הארמי, אך כשאנו בוחנים את המקורות הקדומים ביותר ניתן לומר שככל הנראה - 'קדיש דרבנן' הנאמר במניין לאחר לימוד משותף בתורה שבעל-פה² הוא ראשוני מבחינת תוכנו והקשר בו הוא נאמר. במאמר קצר זה נבקש לטעון שהקדיש זה הוא גם השלם יותר מבחינת תכנו. 'הקדיש דרבנן' הינו בעצם בתבנית הקדיש הרגיל [יאה שלמא] בפתיחתו ובסיומו, אלא - שבחלקו המרכזי מתווספת לה פסקה על החכמים [רבנן] ותלמידיהם.

באחד מהאזכורים המעטים שמזכירה הגמרא את הקדיש ומשפטו המרכזי 'יאה שמיה רבא'³, מוזכר מה שאנו מכנים היום 'קדיש דרבנן' בדברי רבא⁴:

"אמר רבא: בכל יום ויום מרובה קללתו משל חבירו שנאמר 'בבקר תאמר מי יתן ערב, ובערב תאמר מי יתן בקר'... ואלא עלמא אמאי קא מקיים? [העולם על מה מתקיים?] א'קדושה דסידרא' ואי'יאה שמיה רבא דאגדתא' שנאמר: 'ארץ עפתי כמו אופל, צלמות ולא סדרים' הא יש סדרים - תופיע מאופל'."

הדברים שמקיימים את העולם לאחר חורבן בית המקדש הם 'קדושה דסידרא' וי'יאה שמיה רבא **דאגדתא**, וכפי שמבאר רש"י שם: "י'יאה שמיה רבה מברך' שעונין אחר הגדה שהדרשן דורש שבת היו נוהגין כך ושם היו נקבצין כל העם⁵ לשמוע לפי שאינו יום של מלאכה, ויש כאן תורה וקידוש השם". השילוב הזה - של אמירת דברי תורה יחד עם הזכרת הבורא וגדולתו הוא שמהווה אחד מהדברים שמקיימים את העולם לאחר חסרונו של המקדש שסימל את שני אלה - בקודש הקודשים נמצא ארון הברית בו לוחות הברית והתורה, יחד עם הופעת השכינה במקדש - המסמלת את 'קידוש השם'.

ולפי זאת עיקר תוכנו של הקדיש הוא - 'קידוש השם', כפי שאנו קוראים בתוכנו של החלק הראשון של הקדיש [השווה בכל הקדישים], בו אנו מגדילים ומקדישים את שמו של האל-בעולם שברא. חלק זה נחתם במשפט המרכזי - 'יאה שמיה רבא מברך'.

בפסקה השנייה והמרכזית ב'קדיש דרבנן' מבורכים החכמים ותלמידיהם וכל העוסקים בתורה בברכות רבות שנראה שמטרתן היא שבזכות כל ברכות אלו ותנאים פיזיים נוחים יוכלו להמשיך ולעסוק בתורה⁶ - ללמודה וללמדה. וזה אכן נראה מתאים מאוד בסיום דרשה שנאמרה בציבור - בקידוש שם שמים בקהל גדול ובברכה מיוחדת ללומדי התורה ומלמדיה. דבר מעניין הוא שברכת

¹ הפניות ביבליוגרפיות על הקדיש כינס הרב פרופ' ד. שפרבר 'מנהגי ישראל, תולדות ומקורות' ח"א עמ' עא בתחילת ההערות.

² ונוהגים לומר לפני הקדיש את המימרא 'אמר רבי חנינא בן עקשיא: רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות שנאמר ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר'. [סיומי מסכת מכות ואבות] ועי' מג"א על שו"ע או"ח נד, ג.

³ שהוא ככל הנראה פרפראזה ארמית למשפט 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד'.

⁴ בבלי סוטה מט. על דברי התנאים במשנה [מח]. "רבן שמעון בן גמליאל אומר: העיד ר' יהושע מיום שחרב בית המקדש אין יום שאין בו קללה".

⁵ מכאן למדו התוספות [ברכות ג. ד"ה 'ייה לך'] שהקדיש מנוסח בארמית כדי שיהיה מובן לציבור שבה לשמוע את דרשת החכם.

⁶ כדברי הרמב"ם בסוף הל' מלכים פ"ב ה"ו 'לא נתאו הנביאים והחכמים לימות המשיח... אלא כדי שיהיו פנוין בתורה וחכמתה

⁷ לפי הארת הרב אליהו מונק בספרו 'עולם התפילות' ח"א עמ' קצו.

⁸ חלק א' עמוד שלא.

⁹ על הניסוח 'קדישא' בלשון זכר ולא 'קדישתא' בנקבה, בהערות הרצי"ה שם חלק ב' עמ' תטז.

¹⁰ מובא בהערות הרצי"ה שם.

¹¹ אורות התורה יג, ו. דוגמה אחת מיני רבות.

¹² "דתנינן ג' דרגין אינון מתקשרין דא בדא - קודשא בריך הוא, אורייתא וישראל" זוהר אחרי מות ח"ג ע"א.

¹³ "ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ... ש"ב ז, כג. וכמבואר בזהר אמור ח"ג דף צג ע"ב, "גוי אחד בארץ, ודאי בארץ הם גוי אחד, עמה אקרין אחד, ולא אינון בלחודיהו", ודברי הראי"ה באורות הקודש - ח"ב עמ' תכג, וח"ד עמ' תקב, תקיט.

תפקידם בנאמנות ובמסירות נפש והקדישו את עצמם לתועלת כלל ישראל ללא כל נגיעות ואינטרסים אישיים "שאינן לך חביב לפני הקב"ה כשליח המשתלח לעשות מצווה ונותן נפשו כדי להצליח בשליחותו ואין לך בני אדם שנשתלחו לעשות מצווה ונותנים נפשם להצליח בשליחותם, כאותם שניים ששלח יהושע בן נון" (מדרש רבה פרשה טז)
 למדים אנו עד כמה חשוב לשמור על האינטרס הכללי של כלל ישראל, אותם השומרים על האינטרסים האישיים שלהם, מקורביהם ואנשי שלומם, גם אם נראה שלכאורה הם מצליחים, אין כאן מקום להצלחה זו
 הערובה האמיתית להלחה של איש ציבור, של שליח אמיתי, בראש ובראשונה ראיית האמת ומסירות נפש ללא כל נגיעות, דעת תורה אמיתית, הם אלו שביאו לאחדות ישראל אמיתית. נקודה נוספת, חשובה מאוד בתוך תהליך התנהלות המרגלים, כפי שמסופר לנו בספר במדבר:

"ויוציאו דבת הארץ אשר תרו אותה אל בני ישראל" (במדבר י"ג, ל"ב)

"מי שזכויותיו יתרות על עוונותיו- צדיק. ומי שעוונותיו יתרות על זכויותיו- רשע. ושיקול זה אינו לפי מניין הזכויות והעוונות אלא לפי גודלם. יש זכות שהיא כנגד כמה¹ עוונות ויש עוון שהוא כנגד כמה זכויות².

1. "יען נמצא בו דבר טוב".

2. "וחוטא אחד יאבד טובה הרבה".
 רמב"ם הלכות תשובה פרק ג')

א. "בזכות אחת בלבד זוכה אדם להכנס בשעה קלה לגן עדן וכן להפך. לפעמים מאבד אדם את כל עולמו על ידי עברה אחת בלבד.

חשיבותם של מעשים אינה נמדדת לפי החשיבות שבני אדם מייחסים להם אלא לפי החשיבות הנאמדת על פי חשבון שמיים."

(קובץ שיחות לר"י לוינשטיין זצ"ל תשי"ט- תש"ך)

עובדה מרטיטה זו, מעימה את האחריות הכבדה שלנו לבצע את עבודת הקודש של כל אחד מאיתנו, כשליחים, כאנשי חינוך וסוללי דרך ה. האיכות שבשליחות, גאוות היחידה והאמת הפנימית האמיתית היא הערובה להצלחתנו האישית והכלל מערכתית

ישראל אברהם

סטודנט בתואר שני בייעוץ חינוכי

משה רבינו מתחיל בפרשתינו את אחד מהנאומים האחרונים שלו לעם ישראל. הוא סוקר את ההסטוריה שלו כמנהיגם של ישראל ובין היתר מתייחס לסיפור המרגלים. פרשתינו משלימה את הפרטים שהוזכרו בפרשת שלח לך אך משלימים ביחד זה את זה. האור החיים הקדוש בפרשתינו מסביר את הויכוח שעלה בין משה רבינו לעם ישראל. המרגלים אמרו למשה: כיצד יכול אתה לומר לנו שהארץ היא טובה ועלינו להשתכן בה כאשר אנו ראינו את בני הענקים, הערים הגדולות והבצורות עד השמיים את העם הגדול והרב

המרגלים ראו את המצב בארץ ישראל. חוש הראיה חזק יותר ומשפיע יותר מחוש השמיעה אותו שמענו ממשה. על כך משיב להם משה: הביטו כיצד היצר מדבר מגרונכם, כי אם באתם אלי במה שראיתם בעיניכם ובטענתכם שאי אפשר לכם לבטל מה שהעין רואה, הרי אפשר להביא מנגד "ובמדבר אשר ראית". השתמשתם אתם, המתלבטים, באותו חוש הראיה איתו אתם הולכים ומאמינים במה שראיתם, ועם כל זאת, "ובדבר הזה", גם במה שראיתם אינכם מאמינים ואם כן הסכת ושמע: המאמין אינו צריך למופתים ולהבלתי מאמין לא יועילו המופתים כיצד יתכן להגיע למצב בו אדם יראה מצב בעין כה סובייקטיבית?

גם משה וגם יהושע שלחו מרגלים. מה ההבדל ביניהם? שלוחי משה הוציאו דיבת הארץ רעה ודור שלם הלך לטמיון. תוצאת שליחותו של יהושע לעומת זאת היתה גאולת ישראל וכיבושה על ידי בני ישראל ומה ההסבר לכך?

שלוחי משה כפי שמובא בזהר הקדוש, יצאו לשליחותם כבר מתחילה מתוך נקודת מבט עצמית ועשו חשבון אם הם ימשיכו להיות נשיאי השבטים גם בארץ ישראל או לא. הם פחדו שבארץ ישראל יפסידו את חשיבותם ומעמדם הנשיאותי כי לא כל מי שראוי להיות מנהיגם של ישראל בגלות, ראוי גם להיות מנהיג בארץ ישראל.

מסקנתם היתה שאם אין סיכויים שישארו במעמדם הציבורי בארץ ישראל, יותר טוב להישאר במדבר ומתוך הנגיעה האישית לא היה אכפת להם לפעול כדי לסכל את השליחות בכל מיני דרכים עם כל התוצאות החמורות להחטיא את כלל ישראל ולגרום בכיה לדורות

המטרה לשררה קידשה את האמצעים עד כדי כך שוימאסו בארץ חמדה לא האמינו לדברו" (תהילים קו, כד')

לעומתם שליחי יהושע שלמרות שלא היו נשיאים, אלא אנשים אלמוניים מכל מקום, חז"ל גילו לנו ששליחים אלו מילאו את